

11. Відкрився установчий з'їзд // Радянська Україна. – 1989. – № 207. – 9 вересня.
12. Програма Народного Руху України за перебудову. З Установчого з'їзду Народного Руху України // Літературна Україна. – 1989. – № 39 (4344). – 28 вересня. – С. 4.
13. Статут Народного Руху України за перебудову // Літературна Україна. – 1989. – № 39 (4344). – 28 вересня. – С. 7.

С. І. Дегтярьов

Київський національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

УЧИЛИЩНІ ЧИНОВНИКИ ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХІХ СТ.

Провінційне цивільне чиновництво рідко ставало предметом спеціальних досліджень науковців. Більше уваги приділялося службовцям вищих і центральних державних установ [1; 2]. У пропонованій роботі ми приділимо увагу чиновникам гімназій, повітових і приходських училищ. Метою, яку ми перед собою ставимо, є виявлення вікових особливостей, освітнього рівня та соціальної приналежності вказаних службовців на прикладі освітніх закладів Таврійської губернії станом на 1830 р.

Нами були проаналізовані формулярні списки 48 чиновників Таврійської губернії, які служили у зазначених навчальних закладах у 1830 р. За соціальною приналежністю найбільше тут служило дворян та вихідців з духовництва (27,1 % та 25 % відповідно) (див. таб. 1).

Таблиця 1. Розподіл чиновників гімназії, повітових і приходських училищ Таврійської губернії за походженням станом на 1830 р.

Дворяни	Міщани	Купці	Селяни	Духовного звання	Різночинці		
					Іноземці	Обер-офіцерські діти	Інші
13	6	1	2	12	4	6	4
27,1 %	12,5 %	2,1 %	4,2 %	25 %	8,3 %	12,5 %	8,3 %

До дворян ми віднесли у тому числі польського шляхтича (саме так він був позначений у формулярному списку) М.С.Тарнавського. Великий відсоток склали т.зв. різночинці (29,1 %), тобто ті особи, які не входили до складу дворян, міщан, купців, селян, духовництва і цехових. У нашому випадку до цієї соціальної групи були віднесені іноземці, обер-офіцерські діти, колоністи і т.зв. приказні. З-поміж 48 чиновників їх налічувалося 14 осіб : 6 – обер-офіцерські діти, 4 – іноземці, 1 – колоніст, 1 – з «грецького стану», 1 – приказний і 1 – обиватель (останнього можна було включити практично до будь-якої іншої групи, крім дворян, але більш точна інформація про його походження відсутня, тому він і був нами зарахований до різночинців).

Окрему увагу серед вказаних чиновників привертають два вихідці з селянського середовища. Тим більше, що обидва вони спочатку були кріпаками.

Один з них, Олександр Топольський вступив до Прилуцького повітового училища, яке успішно закінчив. Після цього у 1824 р. він продовжив освіту у Гімназії вищих наук князя Безбородька, де перебував до 1827 р. У 1828 р. училищна рада Харківського університету призначила його вчителем нижчого відділення у Олешківському повітовому училищі Таврійської губернії. І лише через рік, у 1829 р. О. Топольський «увольнен из несвободного состояния и утвержен правительствующим Сенатом в Государственной службе» [3]. Інший селянин, Омелян Антонов також отримав якісну освіту. У 1821 р. він вступив до Харківського духовного колегіуму, де закінчив курс філософії. Далі на правах приватного (вільного) слухача навчався на медичному відділенні Харківського університету, після закінчення якого склав іспити і був затверджений учителем історії у Новозибківському повітовому училищі Чернігівської губернії. У 1830 р. переведений до Олешківського повітового училища [4]. Про звільнення О. Антонова з кріпацтва і зарахування його на державну службу у формулярному списку вказано не було, але вірогідно це сталося, оскільки він значився у документах саме як чиновник, а як наслідок, закріпачним вже не міг бути. У стовпчику формулярного списку, де слід було вказати, чи гідний він до продовження статської служби та підвищення чином, було позначено: «Способен и достоин».

Аналіз вікових особливостей чиновництва освітніх установ Таврійської губернії також дозволив зробити певні висновки щодо цієї групи державних службовців (див. таб. 2).

Таблиця 2. Розподіл училищних чиновників Таврійської губернії за віком

19-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70
18	12	5	4	4	2	0	1	1	1
37,5%	25%	10,4%	8,3%	8,3%	4,2%	0%	2,1%	2,1%	2,1%

У формулярних списках не був вказаний вік Г.Шиманова та Ф.Бурдунова. Але, проаналізувавши час вступу обох чиновників до повітового училища (Шиманов у 1810 р., а Бурдунов – 1806 р.) і враховуючи, що до цих закладів вступали приблизно у віці 10 років, ми зробили висновок, що вік Г. Шиманова у 1830 р. становив близько 30 років, а Ф. Бурдунова – 34.

Як видно з наведеної таблиці, основна маса т.зв. училищних і гімназійних чиновників – це особи до 30 років (30 осіб). А у цілому бачимо, що чиновників старших за 50 років майже немає. Ті троє, які продовжували службу, обіймали досить високі посади: наглядач училища, почесний наглядач навчальних закладів повіту та директор училищ Таврійської губернії (або директор гімназії). Можна припустити, що, враховуючи непопулярність служби у галузі освіти, чиновники починали її у молодому віці і, вислуживши необхідні терміни, йшли у відставку. Можливий і інший варіант – дослужившись до 30-35-річного віку, чиновники могли змінювати місце служби на більш престижне (саме з цього віку помітне різке зменшення службовців).

Ми взяли на себе сміливість умовно поділити чиновників навчальних закладів Таврійської губернії на т. зв. «старі» і «нове» покоління. До першого ми

віднесли осіб, починаючи з 36-річного віку й більше, до другого - до 35 років. 1830 р. цікавий тим, що у цей період у державних установах служило досить багато осіб, які отримували освіту і вступали на службу ще у кінці XVIII – на початку XIX ст. (це і є т. зв. «старі» покоління). У той же час вже з'явилося багато молодих і амбітних чиновників, які намагалися відповідати вимогам часу і значна їх частина вже отримувала більш якісну освіту. До групи «старого» покоління потрапили 13 осіб, «нового» – 35.

Далі ми проаналізували освітній рівень представників обох груп і отримали цікаві результати. Виявилось, що з числа «старого» покоління (13 осіб або 100 %) – 2 (15,4 %) мають нижчу освіту, 5 (38,5 %) – середню і лише 1 (7,7 %) – вищу. Відомості про освіту п'яти службовців (38,5 %) відсутні (можливо вони взагалі її не мали). Серед «нового» покоління (35 осіб або 100 %) – 4 (11,4 %) мали нижчу освіту, 15 (42,9 %) – середню і 13 (37,1 %) – вищу. Відсутні відомості про освіту стосовно лише трьох (8,6 %) чиновників, двоє з яких особи татарської національності і викладали саме татарську мову (див. таб. 3).

Таблиця 3. Освітній рівень училищних чиновників Таврійської губернії різних вікових груп

	Вища освіта	Середня освіта	Нижча освіта	Відомості про освіту відсутні	Всього
19-35 років	13 (37,1 %)	15 (42,9 %)	4 (11,4 %)	3 (8,6 %)	35 (100 %)
36-70 років	1 (7,7 %)	5 (38,5 %)	2 (15,3 %)	5 (38,5 %)	13 (100 %)

З наведеного чітко видно, що серед училищного чиновництва до кінця першої третини XIX ст. різко зростає кількість осіб, які мали вищу освіту. Причому носії цієї освіти – це представники молодого (до 35 років) покоління службовців. Скорочується і кількість чиновників з нижчою освітою. Популярність отримання освіти у духовних закладах серед цивільних чиновників значно зменшилася порівняно з кінцем XVIII - першими роками XIX ст.

Щодо середньої освіти, то її популярність серед чиновників «нового» і «старого» поколінь була приблизно однаковою, але відрізнялися напрямки її отримання. З п'яти представників старшого покоління чиновників з середньою освітою троє отримували її у духовних семінаріях. А з числа 15-ти молодих чиновників з середньою освітою лише 5 закінчили духовні заклади.

В цілому освітній рівень чиновників відображений у таблиці 4:

Таблиця 4. Розподіл училищних чиновників Таврійської губернії за рівнем освіти

Нижча освіта	Середня освіта	Вища освіта	Відомості про освіту відсутні
6	20	14	8
12,5 %	41,7 %	29,1 %	16,7 %

З тих, хто навчався в університеті чи гімназіях, не всі закінчили повний курс у цих закладах. У нашому випадку декілька чиновників провчилися у них по 1-3 роки. У таких ситуаціях ми вважали їх такими, що мають середню або нижчу освіту (з огляду на рівень закладу, де вони пройшли повний курс навчання).

Осіб, які закінчили духовні семінарії чи колегіуми, ми вважали такими, що мають середню освіту, оскільки там викладався набір предметів із

загальноосвітнього курсу класичних гімназій. До того ж після закінчення цих закладів, їхніх випускників приймали до університетів.

Наприклад, К. Ніколаєв закінчив повний курс у Сімферопольському повітовому училищі, але у Таврійській гімназії провчився лише 2 роки [5]. Щодо наглядача Бахчисарайського приходського училища Г. Гозадінова, то у формулярному списку вказано, що освіту він мав, але не вказано, у якому закладі він навчався. Ми віднесли його до тих, хто мав нижчу освіту, оскільки припускаємо, що вона була домашньою [6].

Як бачимо, аналіз особистих даних училищних чиновників Таврійської губернії дав досить цікаві результати. У подальшому для більш детального визначення особливостей служби училищних чиновників ми плануємо залучити дані з інших українських губерній у складі Російської імперії першої половини XIX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зайончковский П. А. *Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в.* / П. А. Зайончковский. – М.: «Мысль», 1978. – 288 с.
2. Троицкий С. М. *Русский абсолютизм и дворянство в XVIII в. Формирование бюрократии* / С. М. Троицкий. – М.: Издательство «Наука», 1974. – 396 с.
3. *Державний архів Харківської області, ф.667 – Харківський університет, оп. 285, спр. 20 – О службе училищных чиновников Таврической губернии, 46 арк., арк. 17 зв–19.*
4. *Державний архів Харківської області, ф.667 – Харківський університет, оп. 285, спр. 20 – О службе училищных чиновников Таврической губернии, арк. 34 зв–35.*
5. *Державний архів Харківської області, ф.667 – Харківський університет, оп. 285, спр. 20 – О службе училищных чиновников Таврической губернии, арк. 11 зв–12.*
6. *Державний архів Харківської області, ф.667 – Харківський університет, оп. 285, спр. 20 – О службе училищных чиновников Таврической губернии, арк. 37 зв–38.*

А. І. Коваленко

Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ АКЦІОНЕРНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ БАНКІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В КІНЦІ XIX ст.

Дана тема є актуальною у зв'язку з тим, що іпотечне кредитування й ефективне сільське господарство – є нагальним питанням для України на цей час. Українська держава не зможе обійтись без використання різноманітних можливостей цивілізованої іпотеки, яка покликана стати підґрунтям державної аграрної програми для виведення із занепаду сільськогосподарського сектора економіки. Історичний досвід переконує в неможливості ефективного розвитку аграрного господарства за умов відсутності системи довгострокового кредитування.

Даною проблемою займалися Кириченко В. Є., Краснікова О. М., Проскуракова Н. А., Шепельов Л. Є. та ін.

За реформою 1861 р. помісне дворянство зберегло у своїй власності більшу